

НІЧ АРЕШТІВ. ЧОМУ УВ'ЯЗНИЛИ СИМОНА ПЕТЛЮРУ

НАША
1917-1921
РЕВОЛЮЦІЯ

Павло ГАЙ-НИЖНИК
доктор історичних наук

27 Июля 2018

Опубліковано: *Гай-Нижник П.* Ніч арештів. Чому ув'язнили Симона Петлюру // Деловая столица. – 2018. – 27 липня [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.dsnews.ua/nasha_revolutsiya_1917/nich-areshtiv-chomu-uv-yaznili-simona-petlyuru-27072018200000

Гетьман Скоропадський вважав, що Петлюра не здатний організувати проти нього заколот

В ніч з 26 на 27 липня 1918-го у Києві було проведено низку арештів провідних українських "лівих" політиків, зокрема, було заарештовано й Симона Петлюру. Що змусило гетьманські спецслужби вдатися до такого радикального заходу і чи був він безпідставним?

Щирий патріот України, ідейний соціал-демократ і не позбавлений особистих амбіцій Симон Петлюра під час Гетьманату обіймав, на перший погляд, скромну посаду

голови Союзу земств України й був не лише політичним противником гетьмана Павла Скоропадського, а й його ярим ідеологічним, світоглядним та соціальним антагоністом.

Саме через земські установи Симон Петлюра прагнув поширити свої ідеї на українських дрібних та середніх селян, тоді як Павло Скоропадський, попри гучні заяви про прихильність до середніх хліборобів-власників, залишався в оточенні здебільшого русофільськи налаштованих великих землевласників, так званих "батюшковців" (російських націоналістів) та космополітичного "Протофісу" (Союзу промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства України).

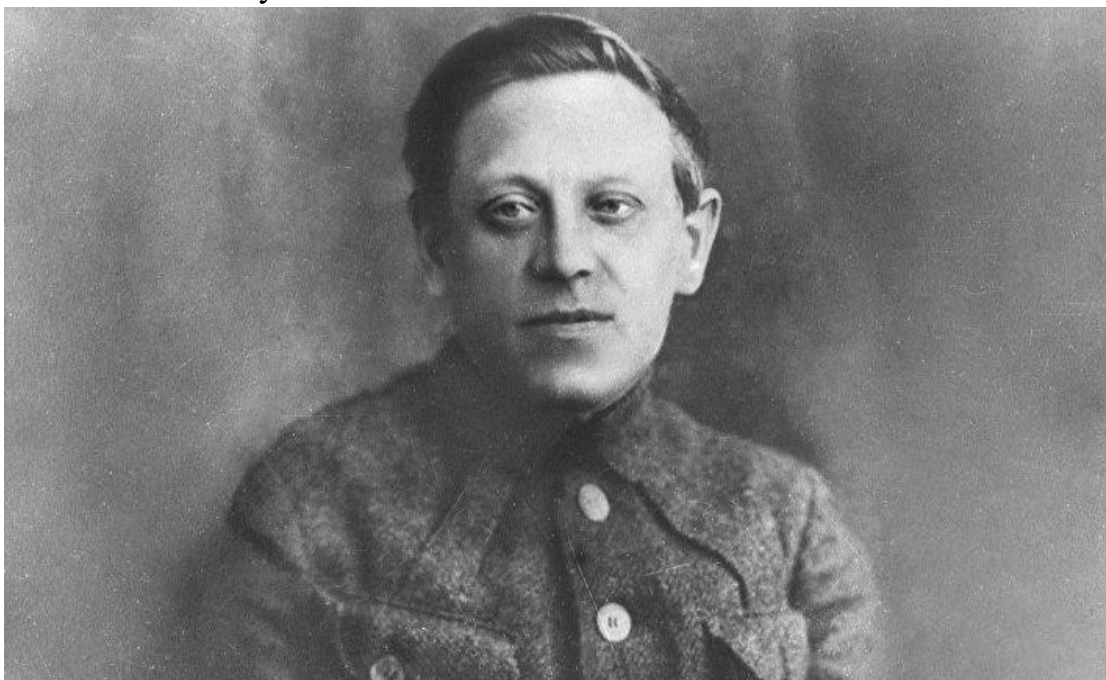
Підхід Павла Скоропадського до вибору соціальної бази для свого режиму був недалекоглядним та застарілим, адже у державних та економічних моделях, суспільній та особистісній свідомості відбувались епохальні революційні, соціальні, національні та іншого роду зміни. Нова держава старої моделі була громіздкою та неповороткою, вона не могла не лише здійснити навіть ті окремі перетворення, що були задумані її очільником, а й пропагувати благі наміри гетьманської влади. Державний механізм Гетьманату просто не встигав за круговертю історичного моменту. Натомість Симон Петлюра виявив тоді такий запал у своїй діяльності, самовідданість та організаторський хист, що навіть його войовничий опонент – начальник власного Штабу гетьмана Борис Стеллецкий – почав ставитися з повагою до цього чужого йому за переконаннями соціаліста, революціонера і самостійника, а згодом навіть висловив думку, що Симон Петлюра *"значно перевершив Скоропадського своїм організаторським талантом і можна лише щиро пошкодувати, що не він у той час був Гетьманом"*.

С.Петлюра (у центрі), Є.Коновалець (праворуч) та Р.Дашкевич під час проголошення Акту злуки. Кінохроніка

Користуючись своєю посадою та певною завуальованістю від метушливого київського життя, Симон Петлюра та інші соціалісти спрямовували діяльність на об'єднання під своїм впливом провінційного духовенства, сільського вчителства та кооперації. Крім ідеології та пропаганди не залишалися осторонь практичний і матеріальний аспекти. За допомогою соратників та прихильників було активізовано роботу створеної 1917-го нової спілки сільських кооперативів "Дніпросоюз", який до кінця 1918-го збільшив свої обігові капітали з 5 млн. крб. (у січні 1918-го) до 70 млн. крб. Гроші вкладали у різні галузі народного господарства, зокрема, у торгівлю та промисловість – велику миловарню з річною продукцією близько 200 тис. пудів у селі Куренівка під Києвом, фабрику взуття у столиці, що виробляла 100 тис. пар на місяць, фабрики білизни, трикотажу тощо. Саме "Дніпросоюз", за інформацією власного Штабу Гетьмана, влітку-восени 1918-го став головним матеріальним донором соціалістичної опозиції, свого роду її неофіційним міністерством фінансів.

Під контролем українських соціалістів перебував й інший фінансовий центр української кооперації з філіями в усіх великих містах країни – Український Народний Кооперативний банк (Українбанк). Організатором цієї центральної фінансової інституції вітчизняної кооперації (середина 1917-го) і головою її правління був відомий український урядовець, перший генеральний секретар фінансів Христофор Барановський. Третім, сільськогосподарським "китом" українського кооперативного руху був Перший Всеукраїнський сільськогосподарський кооперативний союз ("Централ"), який було створено в січні 1918-го. Організатором і головою Ради "Централу" був відомий соціаліст і урядовий діяч УНР Костянтин Мацієвич. Ці та меншого штибу кооперативні установи мали широку мережу філій по всій території України, головні – в її глибинці, а також мобільні й популярні в провінції друковані органи. Досить зазначити, що за Гетьманату лише у споживчій кооперації було задіяно близько 4 млн. членів (майже 11,5% населення тогочасної Української Держави), що були об'єднані у 15 тисяч кооперативних товариств. У Великій Україні діяло 22 тисячі кооперативних товариств, що охоплювали 60% населення, об'єднаних у 253 окружних союзи різних типів та ступенів.

Численні агенти таких кооперативів були, за сумісництвом, й зв'язковими української соціалістичної опозиції. Лише ті села, що на своїх сходах приймали українські соціалістичні доктрини, отримували кооперацію, що дійсно допомагала населенню. Таким чином піп, вчитель та кооперативи стали трьома союзниками Симона Петлюри, дії яких він координував через Союз земств і завдяки яким, як зізнавався начальник гетьманського Штабу, *"усі його [Петлюри] розпорядження з центра досягали народних мас набагато швидше й точніше ніж розпорядження Скоропадського через його бюрократичний апарат. Так само й зворотньо, Петлюра через ті ж організації отримував значно більш точну та повну інформацію про настрої на місцях"*. Відтак, налагодивши та зміцнивши таку підпільну мережу, провідники українського соціалістичного руху розпочали підготовку до формування центрального правління, яке мало б змінити уряд Павла Скоропадського. Між тим, як кадетський уряд гетьмана втрачав купу дорогоцінного часу у безкінечних суперечках про принципи організації влади, про формальні штати установ, сенат тощо, Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Микита Шаповал з соратниками по соцпартіях (ліві есдеки та есери) та в співпраці із Селянською спілкою на практиці створювали тіньові структури опозиційної влади по всій країні, які готували виступ проти режиму. Час від часу призначалися підпільні з'їзди партійних осередків та таємні наради впливових місцевих діячів, які збиралися у різних куточках країни чи в околицях Києва (як от під Вінницею, або на дачі у Володимира Винниченка під Каневом, місцеві земські зібрання чи кооперативні з'їзди тощо).

Осібний відділ власного Штабу гетьмана мав більші чи менші відомості про ці зібрання й здійснював арешти соціалістичних активістів, проте приклад із звільненням з-під варті за особистим наказом гетьмана Володимира Винниченка, якого було заарештовано із доказовими паперами, значно підірвали запал офіцерів та агентури Осібного відділу.

У липні 1918-го агенти доповіли, що Симон Петлюра, очевидно через німецького посла в Україні Альфонса фон Мумма, увійшов у зносини з автором гетьманського перевороту німецьким майором Гансом Гасе й запропонував йому організувати новий переворот – соціалістичний. Передбачалося повалити кадетський уряд Федора Лизогуба і замість нього поставити національний соціалістичний, який би більше відповідав бажанням німецького Райхстагу (в якому вагому ролію відігравали соціалістичні фракції). Гетьман, якщо того забажали б німці, міг залишитися, але лише номінальним главою держави, без жодних важелів впливу та із суто представницькими повноваженнями. Переворот передбачалося здійснити цілком мирним шляхом, тобто у призначений час заарештувати усіх міністрів у себе в домівках, а потім оголосити список нових міністрів.

Павло Скоропадський не хотів вірити у ці плани, позаяк був цілком упевненим у міцності свого становища й вважав Симона Петлюру нікчемною людиною, що таємно приходила до нього у резиденцію з улесливим підлабузництвом. Утім, за кілька днів такі ж відомості отримав і голова Ради міністрів Федір Лизогуб. Як виявилось, до перевороту залишалося лише три доби. Гетьман обурився і після відповідних консультацій з політичним відділом німецького військового Штабу в Києві вирішив застосувати енергійні превентивні заходи – наказав здійснити арешти низки провідних діячів крайніх лівих українських соціалістичних партій, у тому числі й Симона Петлюри, а для врівноваження політичного розголосу (заспокоєння громадської думки)

арештувати на нетривалий час й кількох правих проросійських діячів (Гіжицького, Кумбарта та ін). При цьому Павло Скоропадський власноручно склав список з 15–20 осіб.

Симон Петлюра, Володимир Винниченко та Михайло Грушевський

Із цим списком начальник Штабу гетьмана Борис Стеллецький прибув до начальника політичного відділу німецького окупаційного командування. Щодо арешту українських соціалістичних лідерів німці не заперечували й навіть виявили готовність посприяти цьому, проте заявили категоричну незгоду з такими ж заходами відносно "правих" елементів. І все ж, після запевнень, що затримання "правих" здійснюється лише з метою послабити враження від арешту "лівих", було дано згоду, але з умовою не залучати до таких акцій німців. Під час обговорення списку належних до арешту осіб начальник німецького військового політвідділу додав до нього ще кількох, невідомих начальникові гетьманського Штабу осіб.

Арешти відбулися в ніч на 27 липня 1918-го. Було затримано Симона Петлюру, Миколу Порша, Юрія Капкана та інших.

Симон Петлюра сприйняв свій арешт спокійно, сказавши, що давно на нього очікував (не виключено, що з попередження німцями). Передбачаючи такий розвиток подій, він заздалегідь заховав або знищив компрометуючі його папери. Арешт крайніх "лівих" одночасно з крайніми "правими" було сприйнято громадськістю із цілковитим здивуванням. Усі виявилися збитими з глузду, робилися неймовірні припущення, шукалися логічні зв'язки. Тож мету було досягнуто й, як зазначав Борис Стеллецький, "Петлюра – цей важіль українства, був позбавлений волі".

Проте такий поспішний арешт Симона Петлюри, на якого не було ніякої вагомої доказової бази, поставив перед владою гетьмана інше питання: що робити далі? Начальник власного Штабу гетьмана згадував, що передбачалося два шляхи розв'язання проблеми: 1) Симон Петлюра у в'язниці міг передчасно померти, однак ніхто цьому не повірив би; 2) Симон Петлюра міг бути висланий за межі Української

Держави. Однак Павло Скоропадський, "з притаманною йому нерішучістю та прагненням все робити по петербурзьки", спинився на третьому рішенні: він наказав передати справу Петлюри міністрові юстиції Олексієві Романову, очевидно вважаючи, що той віднайде у діях одного з провідників українських соціал-демократів склад злочину. Але Олексій Романов подав висновок, що не виявив злочинної діяльності Симона Петлюри, а судити його лише на підставі агентурних даних було неможливо. Тому Симона Петлюру продовжували утримувати в ув'язненні без висунутого обвинувачення.

Він пробув у в'язниці майже чотири місяці, але напередодні протигетьманського заколоту Директорії та Січових стрільців німці висунули гетьману категоричну вимогу звільнити Симона Петлюру та інших ліворадикальних соціалістів. Історія ця, до речі, заслуговує на окрему оповідь.

Врешті-решт 12 листопада 1918-го за наказом гетьмана вже інший міністр юстиції Андрій В'язлов звільняє Симона Петлюру на "слово честі", що той не братиме участі в повстанні. Сам Петлюра так писав у записці до дружини у день звільнення: *"Оля, я вже випущений з наказу ясновельможного Гетьмана, з яким мав досить цікаву розмову. Земська конференція послала делегацію про мій арешт до Скоропадського і настояла на увільненні. Зараз я на конференції земських делегатів. Цілую тебе і Лесика. Твій Симон"*.

Ольга та Симон Петлюри

Насправді, того ж дня по обіді Симон Петлюра зустрівся з Володимиром Винниченком, Андрієм Макаренком та іншими тими, як пише Микита Шаповал, що "тільки що відпущені з тюрми". На зустрічі також були присутні провідники УХДП Сергій Шемет та Микола Міхновський, які виступили за "якесь порозуміння з гетьманом". Засідання пройшло у галасі та суперечках, а після його закінчення, як

стверджує Микита Шаповал, *"Петлюра підійшов до Винниченка і сказав йому: "Іншої дороги нема, як повстання". Винниченко відповів: "Все готове! Хотите з нами?..." Петлюра погодився"*. Володимир Винниченко також повідомив Симонові Петлюрі, що січовики вимагають визнати його командувачем повстанського війська й той одразу ж подався у Білу Церкву до заколотників, аби очолити збройний виступ проти гетьмана Павла Скоропадського.